

Резюмета на предлаганите за рецензия научни трудове

на

доц. д-р Юрий Тодоров Тодоров,

кандидат в конкурс за академичната длъжност ПРОФЕСОР на СУ „Св. Климент Охридски”, Исторически факултет, в професионално направление

1.3. Педагогика на обучението по история (Аудиовизуални и информационни технологии в обучението)

1. Аудиовизуални и информационни технологии в обучението. "Веда Словена - ЖГ", С. 2009 г. 288 с. ISBN 978-954-8846-09-07

Книгата представя резултатите за едно равновесно формиране и консолидиране на тематичните области, включени в едноименния лекционния курс. На базата на опита от предишното издание (2004 г.) тук се прави необходимата актуализация по важни въпроси от сферата на информационните технологии в образователен контекст и допълване с нови, необходими за развитието на проблематиката области, включващи приложението на информационния подход.

В общата структура на изложението отначало се прави опит за определяне на мястото на езиковата комуникация, която се опира на категориално-понятийното схващане за света, в прехода към настойчивото използване на техническите средства за представяне и обработване на информацията. Тези средства предлагат нов начин за обмен на информация, който е полифункционален и изисква по-голям ангажимент. Новите аудиовизуални средства за изразяване предлагат нов код, който предизвиква смяна на кодовете на мислене и изразяване. Този нов код е *визуален*. Визуалният код търси своята специфика в образното начало. Образите са в състояние да преодоляват плоскостната представа за времето, неговата еднолинейност, необратимост.

Изхождайки от тази обща постановка, най-напред се представят традиционните средства за онагледяване в обучението по история: исторически и географски изображения, картини и репродукции, класическия тебеширен наглед и методите, които залагат на активизирането на урочната работа с подчертано предимство за представяне на и защита на собствено мнение на базата на историческия факт. Разглежда се също така възможността за усъвършенстване на методическия кабинет в информационно отношение, без да се загърбва функционалността на класно-урочната система. Разглежда се подреждането на училищната мебел в зависимост от методите на преподаване – от класическата фронтална система до методите за групова работа и ролевите игри.

Звуковият наглед и приложението на устната история са друг важен акцент в аудиовизуалния подход за обучение. Устната история може да се определи най-общо като средство, метод за възпроизвеждане на действителността чрез речта на очевидци и участници в събития въз основа на техните лични спомени. Спомените не са препредадени, а са съхранени в паметта на живия човек.

За около 90 години на съществуване аудио-носителите се превръщат от средство за регистрация, съхранение и репродуциране на звук в средство за независима комуникация. Това предимство може да се използва не само при избор на това което ни се предлага, но и като възможност за самостоятелно производство. В учебната практика се правят редица звукозаписи, използват се аудио-учебници и

говорещи книги. Дидактическите материали за звуково онагледяване активизират правата връзка в кибернетичната система ученик - учител, т.е. те изпълняват основни информационни функции в урока по история.

Светлинните илюстрации имат също дълга традиция в българската образователна практика. Обикновените нагледни средства не са в състояние да осигурят висока степен на нагледност и да повишат ефективността на преподаването. Визуалните илюстрации са задължителни при едно модерно историческо образование. Много често статичният образ, който учителят представя в класната стая, представлява своеобразно пресъздаване на действителността чрез абстракция на различно ниво. Действителността може да бъде пресъздадена точно и непреднамерено (фотоси, фотодокументи), субективно (произведения на художествената култура) или като комбинация на обективните със субективните изразни средства. Следователно, степента на абстрактност на един визуален образ трябва да се съобразява с интелектуалната възраст на учениците.

Съвременният кинематограф се появява за първи път във Франция през 1893 г. Киното е образ на действителността, но киното е и език. Днес можем да кажем, че освен всичко това киното е медия. Големите възможности на киното предполагат бързото навлизане на киното в образованието където то се превръща в нов, перспективен дидактически материал, съчетаващ различни форми на нагледност. Главното предимство на учебното кино като дидактически материал се състои в това, че то може да покаже явления и процеси в хода на тяхното развитие. Трябва обаче да се има предвид, че реалното протичане на процесите в естествените пространствени и времеви характеристики се замества от кинематографски кодове - кинематографското време и пространство, което е претърпява трансформация във времеви и пространствени измерения на филма. Свободното опериране с мащабността на пространствените размери, както и с ритмиката на времето, учебното кино може да осигури наблюдаване на изучаваните процеси в оптимални пространствени и времеви граници. Наред с дидактическите си преимущества учебното кино притежава ценни научно-експериментални възможности. Съвременното кино е изкуство, което борави с богат арсенал от изразни средства, а именно - план и ракурс на кадъра, композиция, осветление и цвят. Те спомагат да се насочи вниманието върху главното, същественото. Чрез тях се поддържа целенасочено внимание. Особено важно изразно средство е монтажът на филма. Чрез подходящо редуване кинокадрите могат да изразят най-сложни процеси и явления.

Представянето и възприемането на картини от действителността днес се прави все повече с помощта на аудиовизуални средства. Използването на аудиовизуалните медии като източник на знание е рядкост. Развитие на методическото направление учебно видеофилмиране в световен мащаб прави своите първи стъпки. Независимо от необходимата теоретична дискусия за границите и възможностите на тази технология вече са създадени редица видеофилми. С това практиката прекосява теорията, но практическите приложения в тази нова област поражда настоящата теоретична дискусия. Обществените промени в Западна Европа в края на 60-те и началото на 70-те години рефлектират в различни области и водят до възникване на новото методическо направление видео-история. Заедно с тези политически условия за развитието на независимото видео спомагат и техническите нововъведения. У нас са направени първите стъпки за създаване на независими видео-

продукции, които да намират приложение в областта на историческите изследвания. Като пример могат да се споменат видеофилмите по етнология и тракология, създадени от инициативна група в Историческия факултет на Софийския университет "Св. Климент Охридски". Първите произведения с научна цел са създадени през 1988 г. по време на учебна експедиция в Родопите. Следва поредица от етнографски видеозаснемания в периода от 1988-1990 г. Тези първи стъпки утвърждават видеото като един многообещаващ алтернативен подход на научно изследване, който изпълнява наред с това редица репрезентативни функции и може да бъде подчинен на определени дидактически цели. Смяната на парадигмите в историческата наука предизвика засилване на интересите към историята на ежедневието, с което биографичният елемент започва да навлиза в документалните филмови продукции. Повечето разработки се доминират от дълги пасажии с интервюта. Границите на медиите видео и филм не са така резки, но предимствата и недостатъците на новата технология могат да бъдат определени съвсем ясно. Така например етнологията анализира "чуждото", чрез контролирано опознаване на чуждото трябва да се разкрият перспективите, нагласите и поведението на различни обществени групи. Тук филмовата медия се използва като самостоятелен изследователски инструмент. Тъкмо използването на аудиовизуални методи позволява доближаването до перспективите на анкетираните, опознаването на техните субективни истини, които са чужди за изследователя заради преживяния, субективен опит.

Уводът в основната терминология на информационните технологии предхожда представянето на глобалната за съвременното образование и общуване тема „мултимедия“. Новите технологии за пренасяне и обработване на информация разширяват комуникационния репертоар на една култура и са в състояние да изместят социалната значимост на начина за комуникация, но те не могат автоматично да заменят съществуващите форми за общуване. Може да се твърди, че при оралните култури съществува равнопоставеност на информационните канали. Затова комуникацията тук е мултимедийна и се състои в синхронното представяне и възприемане на отделните ѝ елементи. Днес се говори отново за преоткритата, вторична оралност, която е под влиянието на техническите иновации от последните десетилетия (радио, телевизия, кино, телефон и интернет) и се включва трайно в ежедневието социални практики. Възможностите за пренасяне на говор отново възвръщат позициите на оралната комуникация. В основата на дискусиите около завръщащата се оралност стоят трудовете на канадския англист Маршал Мак Лухан. Според него етапите на развитие на човечеството могат исторически да бъдат разделени на първична орална култура, литерална ръкописна култура, типографска (гутенбергова) галактика и електронна ера. Всички създадени от човека нововъведения представляват допълнения на човешкото тяло, а по-специално медийната техника е разширение на сетивата. Оралните култури живеят в света на ухото, а писмените общества съпреживяват в света на окото. В електронната ера към света на окото отново се добавя звукоосезателната компонента. Писмеността ни извежда от първичната оралност, а електронната ера отново ни връща там.

Важен комуникационен канал в рамките на плурамедиялността е интернет, привидно неконтролируема, достъпна за всеки глобална мрежа, която предлага възможност за обществена артикулация на географски, идеологически и икономически изолирани индивиди. Действителният потенциал на интернет комуникацията

за разпространение на неконформни, опозиционни идеи би трябвало да се използва и да доведе до действителна, глобална електронна демократизация.

Понятието мултимедия днес се свързва с понятието грамотност, с което се подчертава необходимостта да разбираме грамотността извън рамките на четенето и писането и използване на азбучния код. Мултимедийната грамотност освен това означава способност за боравене с различни начини за аудиовизуално представяне на информация. Първи изследвания в областта на отражението на новите медии върху концепцията за грамотност могат да се проследят към времето на навлизане на аудиовизуалните медии (телевизия и филм) през първата половина на двадесети век. По-нататък, през следващите десетилетия на двадесети век, разширяването на вижданията относно грамотността се демонстрира с включване в дискусиата на цифровите технологии, използвани при ежедневна комуникация за представяне на различни видове информация. Новите начини за цифрова комуникация съществуват паралелно с традиционните комуникации като същевременно ограничават обичайните форми на общуване чрез четене и писане. Интернет като културен феномен и разпространението на електронните книги показват тенденциите за постоянен и неокончателен стремеж към отказ от конвенционалните печатни форми на представяне на информацията. Аудиовизуалните средства са по-динамични и интерактивни отколкото печатните материали, въпреки че те все още се използват в много по-широк спектър извън училище. Независимо от това, възможностите за прилагане и създаване на мултимедия в училище са нараснали значително през последните години. Друга движеща сила за разширяване на обхвата на грамотността по отношение на мултимедията е тенденцията за изместване на виждането за грамотност извън набора на функционалните умения за четене и писане. Мултимедията може да се разглежда като перспективност за използване на голямо многообразие от грамотностни действия в широк социокултурен спектър. В сферата на образованието такава грамотност означава да се направи трансформация при разбирането, създаването и използването на текста, преобразование което се отразява върху целите на обучението и ролята на учителите и учениците въобще. Мултимедийната педагогика дава възможност на учениците да разширяват възможностите си за изразяване, на своя интелект, въображение, на лингвистичните и артистични способности. При задействане на мултимедийните форми на изразяване учениците стават по-интелигентни, талантливи и надарени. Затова разширяването на концепцията за грамотността чрез допълване на визуални, звукови интерактивни и комбинирани компоненти може да отговори на изискванията на нашето столетие.

Ерата на информационното общество се характеризира с драстично нарастване на обема на данните в цифров вид. Сега електронният текст представлява средство за повишаване на ефективността на работата в научните изследвания, образованието, административното обслужване и всички области на обществения живот. Навсякъде по света все повече институции влагат средства в предлагането на цифрово съдържание под формата на електронни книги или пълнотекстова периодика в цифров вид. Дигиталното съдържание предоставя на учители и ученици, професори и студенти нови възможности за създаване на учебни материали, които надхвърлят тези на традиционните печатни книги. Освен това, с това може да бъде променен и традиционният модел на обучение в училище и в университета. Очакванията на ученици и студенти са, че наличието на материали за обучение в елект-

ронна форма ще увеличи възможностите за разпространение и използване на цифрово съдържание. От значение са фактори като цена, интереси, преносимост и достъпност на материалите. Затова издателствата предлагат съдържание в разнообразни формати, като звукозаписи, цифрови аудио формати, електронни книги, мултимедийни презентации, които могат да се закупуват на части, за определено време или като обикновени печатни материали. Тази свобода прави обучението независимо от мястото на провеждане.

Уеббазираната мултимедия от своя страна позволява модулно разделяне на учебно съдържание съобразно тематиката и учебните цели. Ученето е динамичен процес с разположени във времето последователни учебни действия. Затова според заложената вътрешна структура учебните модули трябва да се предлагат възпроизводимо в установената последователност. Обучаемите получават помощ при изграждане на структури от знания. Отделните информационни единици се предлагат така, че всеки модул – уебстраница, анимация или презентация да се отнася до самостоятелна тема, която е изложена на това място изчерпателно, точно и достъпно. От едно общо начало следват връзки към други информационни единици. Вътрешната структура, заложена в конкретната тематика, служи за шаблон при осъществяване на връзките (навигацията) между отделните модули, с което се постига интуитивна ориентация и подходящо тактуване със запазване на вътрешната спойка между модулите. На обучаемите се дава максимална свобода за саморегулация на ученето, те могат самостоятелно да определят последователността и съдържанието на модулите, както и методите на обучение. При едно медийно разработване на учебното съдържание на преден план се поставят принципи от методически характер. Един основен проблем при онлайн-базирани курсове представлява поддържането на непрекъсната мотивация за учене. Онлайн-курсът отстъпва на присъствениите форми на обучение по отношение на постигането на удовлетвореността от обучението. Виртуалните форми на обучение обикновено започват с уводен текст, който се предлага като печатен материал или се представя от водещия в рамките на лекция в присъствена форма. По такъв начин се дава отговор на поставените по-горе въпроси. Онлайн-курсовете се допълват с виртуални дискуссионни форуми, където всеки участник може да определи своето индивидуално участие. Виртуалните форми на дидактическа работа предполагат промяна в навиците на учене и обучение. Изключителни събития, като виртуални дискусии с експерти, тестове под формата на викторина с развлекателен елемент или представянето на проектите на други участници в курса създават интерес и повишават степента на участие. Действия в реално време като актуални анкети, показване на картина от уеб-камера от работното място на преподавателя или отчитане на етапни разработки от един проект имат висока дидактическа ефективност.

Един удобен начин за правене на мултимедия е презентацията. Обичайният начин за представяне на информация пред публика е чрез прожектиране на данните под формата на текст и графика върху екран, използвайки първоначално аналогови и по-късно цифрови носители. От 1990 г. насам най-често използваната форма на презентация е тази, която е направена с преобладаващо инсталираната програма от жанра “презентационен софтуер” – програмата Пауърпойнт. Тя измества показваните с оуверхед-проектори прозрачни фолии, които на фона на новата медия си остават само едно реторично-естетическо упражнение. Новият стил на представяне

доминира в средите на държавно управление, в научната сфера, дори в ежедневието и започва да навлиза в образованието. Превръщайки се в норма, презентацията измества другите начини на дискурс и представяне на данни, знания и за информационен обмен въобще. Заслужава си да се замислим върху предимствата и недостатъците на този подход. Методът на оскъдните думи, записани във вертикален ред и поставени на цветен фон, методът на Пауърпойнт, се превръщат в нов стандарт, който измества груповата комуникация чрез разговор. Безпокойство буди опасността от възприемането на когнитивния стил на Пауърпойнт в училище. Вместо съчинения, учениците правят с Пауърпойнт презентации с незавършени изречения, възползвайки се от услугите на помощника за готово съдържание. Учители изнасят уроците си като поредица от слайдове, те дори биха могли да запишат в тях собствения си глас. Не е далечна идеята за изготвяне на образователни материали по холивудски маниер, които като продукция са скъпо струващи, но продадени милиони пъти за няколко долара стават достъпни за всеки. Програмата демонстрира тенденции към хомогенизация на културните идентичности, преобразувайки многото гласове в един единствен, но силен глас, демонстриран от корпоративната култура. Но лошите Пауърпойнт-презентации всъщност не са дефект на самата програма, а на презентатора, който ги прави. В ръцете на майстори Пауърпойнт може да се превърне в мощен мултимедиен инструмент. Презентациите с Пауърпойнт се използват с успех в съвременното обучение за създаване на мултимедийни материали. Те са предназначени непосредствено за уроци за нови знания, преговори и обобщения, както и за самоподготовка и самостоятелна работа на учениците, могат да бъдат получени и материали за дистанционно обучение.

Мрежовата култура навлиза и в начина на общуване в училище. В момента се наблюдава бум в развитието на модерните, ориентирани към потребителя мрежи и съответните ресурси за поддържането и изграждането им. Някои от тези технологии са наречени интерактивни, нови и същевременно социални. Социалните мрежи се появяват в комуникационното пространство през 2004 г., набират популярност, привличат капитали и започват да оказват значително влияние върху модерното общество. Социалните мрежи имат в основата си няколко основни иновации, направени през втората половина на 20-ти век: концепцията за електронен хипертекст; развиване и усъвършенстване на идеите за интерактивност и съответно интерактивни медии; подобряване технологичните характеристики на мрежите с изкуствен интелект; и осигуряване на демократичния достъп на хората до нови технологични идеи и до качествено съдържание. Наричани още уеб 2.0, новите медии или социалните медии въздействат както на съвременната култура, така и на комуникацията между хората. Другите особености на новите комуникационни технологии са, че хора с общи интереси се обединяват с цел овладяване на определена технологична област и активно споделяне на знания. Наблюдава се процес на пристрастяване към определени марки, услуги, т.е. онези, които създават и произвеждат съдържание са обсебени от това, което правят. Потребителите, харесващи определени услуги, могат сами да ги популяризират. *Wiki* е своеобразен уебсайт и всеки потребител може да редактира и да добавя съдържание. Предимства на тази технология са: използване за целите на интерактивното обучение; непрекъснато добавяне на нови знания; разнообразност на информацията и гледните точки; участие на професионални групи при развиване на дадена тема и поддържане на актуалността на версията.

Интерактивността може да се разглежда в по-широк смисъл като основен термин, който описва потенциала на една медия и предоставя същевременно права на потребителя да окаже влияние върху съдържанието на комуникацията.

Напоследък темата за опасностите, които крие интернет пространството за подрастващите се експлоатира често. При това се пренебрегва моралната страна на проблематиката и че адекватното отношение към медията всъщност е възпитателен проблем и започва от дома. Ной-голямата опасност е зависимостта и тя може да се развие още в ранна възраст. Всъщност интернет може да се превърне в дрога. Зависимостта от интернет е реална, тъй като има хора с проблеми в личния живот, които се предизвикват от количеството време, прекарвано онлайн. Висок потенциал за предизвикване на интернет зависимост крият т.нар. онлайн ролеви игри. Опасностите тук са замъглени поради обстоятелството, че онлайн игрите не водят до драматични видими резултати за обществото, а се развиват бавно и спокойно. Затова пък ефектът за потърпевшите е много по-голям и необратим. Някак си, онлайн игрите постепенно се превръщат в норма за прекарване на свободното време. Небрежността на родителите, които наблюдават безгрижно, как тяхното дете все повече и повече се ангажира с онлайн играта, е основната причина за възникването на този социален феномен. онлайн ролевите игри играчът вече не е в състояние сам да определя начина и темпото на играта. Животът във виртуалния свят върви независимо от отделния играч и той не може да се противопоставя на това.

Проверката и оценката на знанията с помощта на дидактически тестове е информационен процес, който се подпомага от приложението на информационните технологии. Всеки дидактически тест се състои от организирана последователност от въпроси и задачи, чрез които се проверява равнището и степента на изпълнение на изискванията на учебната програма по отношение на знанията и уменията на учениците. Според начина по който са представени тестовете, имаме хартиени тестове, такива с аудиовизуално представяне и компютърни тестове. Съвременният учител експериментира с алтернативни методи за проверка и оценка на знанията, които са в областта на емпиричната дидактическа методология. Арсеналът от инструменти за евалуация, наред с традиционния дидактически тест, се допълва от методите за оценка на постижения, учебните наблюдения, оценките за равенство и методите за самооценка. Неформалните и стандартизираните тестове дават сведения за това, какви са учебните постижения на ученика, но това не е пълната информация, която може да бъде установена по емпиричен път. За целта се разработват алтернативни стратегии. Една такава стратегия е методиката за самооценка, която позволява констатиране на сведения за успеха на обучението, които са от полза както за учениците, така и за техните учители. С помощта на програмата Hot Potatoes се правят интерактивни материали за проверка на знанията, които могат да бъдат поставени в уеб. Така упражненията стават достъпни от всеки компютър с интернет връзка или с връзка в локална мрежа, на който е инсталиран уеб браузър. Материалите се изготвят на базата на html и на Java script, средства които гарантират достъпността и интерактивността. В същото време разработването на материалите не изисква познаването на споменатите езици. След въвеждане на съдържанието на въпросите и упражненията материали се публикуват на уеб сървър. Един удобен начин за работа представлява свързването на упражненията по дадена тема в рамките на един цялостен материал за самостоятелна работа.

Лекционният курс включва примерни практически задачи в различни области от теоретичната част, работа с текст, работа с интернет ресурси, създаване на уебсайт, дидактически тест. Приложена е и библиография със заглавия по темата.

2. Аудиовизуални и информационни технологии в образованието. "Веда Словена - ЖГ", С. 2004 г. 187 с. ISBN 954-8510-86-3

В първо издание е реализирано намерението за систематизиране на основните теми и акценти от лекционния курс. На базата на традиционните средства за онагледяване се определят методи и технологии за работа в клас със звукови, образни, филмови и видео демонстрации. Обръща се внимание на методическата настройка на урока с аудиовизуално онагледяване, на работата, устройството и функционирането на методическия кабинет. Мултимедията, програмираното обучение и ползването на интернет ресурси за целите на преподаването са следващите основни теми. Уеббазираното обучение представя актуално направление за работа в клас с голям педагогически потенциал. Актуалността на проблема се доказва от практикуваните днес методи, станали неразделна част от съвременното обучение.

Представя се по-подробно работата с програмния продукт Пауърпойнт за изготвяне на презентации. Книгата включва и примерни практически задачи по основните теми както и подробна библиография. Към момента на публикуване книгата представя новите тенденции за използване на аудиовизуални и информационни технологии в образованието.

3. Клиометрия. "Парадигма", С. 2000 г. 416 с. ISBN 954-9536-21-1

Историческата квантификация е тема, която има много привърженици но и противници сред традиционалистите в тази област на човешкото познание. Въпросът за измеримостта на дейността на човека в миналото и настоящето, за обобщаване и намиране на мерки и параметри за неща, които се описват в размити, неточно определени категории, не може да намери еднозначен отговор. И двата подхода, херменевтичният и квантитативният, имат свои предимства и недостатъци. Историкът е ограничен във възможността да наблюдава явления, които са протичали в миналото. За разлика от социолога, той не може да поставя въпроси на исторически субекти и да обобщава и категоризира отношения и нагласи. Достъпни са обаче материални и духовни свидетелства за тяхната дейност, които са измерими. Независимо че съществуват неща, за които не могат да бъдат намерени количествени съответствия, не бива да се отказваме от измерване на измеримото.

Историческото съзнание е феномен, който отразява етнически, културни, манталитетни, политически и социални наслоявания в съзнанието на човека, за да бъде той сега това, което го прави член на една нация. Сегашните индивидуални нагласи притежават своите корени в миналото и сега намират проявление в начина на мислене на човека. Отношенията към историята не бива да се равнопоставят на познаването на конкретни исторически събития. Когато на историческите факти се придава първостепенно значение, без да се предлага възможност за алтернативни виждания, е изпълнено едно от условията за индоктриниране на историята. Стремейки се да разкрие функциите на историческо съзнание съвременната дидактика на историята определя, контролира и управлява социалната роля на историята като наука, като представа за миналото на нацията в съзнанието на хората, като исторически знания. Историята е колективна памет, а колективната памет притежава об-

щи черти, които се съхраняват индивидуално. Разкриването на обединяващите елементи в историческото съзнание, определянето на структурите, които поражда неговата феноменалност, това са проблеми, които историческата наука и дидактиката на историята разискват. Еднозначен отговор не е намерен, вероятно и не може да бъде намерен. Количествените методи за измерване на историческото съзнание биха могли да бъдат от полза при обхващане, анализиране и структуриране на неща, които от пръв поглед изглеждат необозрими.

Предимствата на клиометрията се състоят в яснотата и определеността на системите и методите за класификация, на хипотезите и моделите, на средствата за тяхното описание и доказване. Квантитативната история се опира на описания на отношения в миналото чрез подходящи измерители. Тези методи служат за определяне на мерки за функциите и проявите на историческо съзнание в съвременното общество. Такива методи намират приложение и за измерване на знанията по история в условията на организирания учебен процес. Клиометрията като методология за описание и анализиране на миналото се оказва обединяващо звено между науката история и нейната дидактика. В зависимост от сферата на приложение този вид емпиричен анализ се базира на разработването и ползването на различни инструменти (описателни и аналитични методи, дидактически тестове, скали и норми, анкетни проучвания). Тези методи и инструменти трябва да бъдат изучени, за да стане достъпна за нас онази част от дейността на нашите предци, която херменевтиката оставя неразкрита. Методите и инструментите на клиометрията са от полза при определяне на социалната роля на историята. Емпириката в дидактиката на историята разкрива комуникативните функции на историята. Конституирането на историческото съзнание се осъществява в социален контекст и е във връзка с обществото. За тези фактори трябва да бъдат намерени подходящи измерители и инструменти на измерване. Глобалността на проблематиката е обозрима единствено от становището на емпиризма, подлагайки всяка хипотеза на проверка в рамките на обективни отношения.

Трудът има за цел да определи една единна методология за осъществяване на количествени анализи в областта на историко-научните и историко-дидактическите изследвания. Заглавието клиометрия е избрано като провокация към квантификацията, а тя не означава само представяне на числени сведения, които са записани по някакъв начин в документи или които могат да се измерят с обичайните за това средства от материални извори. Историкът започва да прилага количествения подход, когато обработва изворовия материал с подходящи средства за доказване на експлицитно дефинирани хипотези и модели. Количественият анализ се опира върху исторически извори, които трябва да бъдат подготвени за измерване. Основен проблем е определянето на този вид изворов материал, който да е достъпен за количествена обработка. Съществуват множество примери, които доказват използваемостта на тимарните регистри XV - XVI век, които са поддържани от Османската феодална държава в българските земи. В повечето публикации, засягащи социално-икономическата проблематика в историята се представят окончателните резултати, без да се обръща първостепенно внимание на методиката за количествен анализ. В първата глава от книгата се обръща внимание на разкриването на писмени извори от споменатия период по начин, който ги прави достъпни за количествен анализ. Представянето на данните, записани в регистрите, отнасящи се

най-вече до данъчните налози и отчитането на феодалната рента по времето на Османската империя, в числен вид е първият етап на квантификация. Тук трябва да се направи необходимата за количествените анализи формализация, да се определят белезите, които са релевантни за проучването и да се намерят адекватни количествени измерители за тях. Повечето количествени проучвания се изпълняват с помощта на изчислителна техника, макар че приложението на компютъра в историческите изследвания не бива да се отъждествява с квантификация. Трябва да се обърне внимание на машиночитаемите документи и тяхната логическа и физическа форма. Процесът на преобразуване на оригиналния или публикуван документ в неговото машиночитаемо съответствие, така че той да бъде достъпен за компютърна обработка, представлява интерес от методологична гледна точка. Повечето публикации за методите на квантитативната история не засягат този въпрос, тъй като на проблематиката за електронните средства за обработка на информацията в областта на хуманитаристиката започва да се обръща нужното внимание едва в началото на 80-те години от миналия век. Междувременно са разработени подходящи пакети от програми, които обслужват количествените изследвания в историята. Въпросът за планирането на количествените изследвания е тясно свързан с формирането на представителни извадки. Представителността на анализите върху феномени от миналото е един фундаментален проблем. В някои случаи пълната регистрация на сведенията липсва а в други - сведенията, макар и пълно записани, не са били добре съхранени, за да достигнат до нас. Представителност може да се получи, въпреки липсата на данни, когато се дефинират по подходящ начин единиците на изследването и генералната съвкупност. Тези въпроси придобиват значимост в рамките на критиката на изворите, която да засяга въпроса за грешките в данните. Тези грешки трябва бъдат определени и систематизирани според техния принос в изкривяването на крайния резултат от изследването. Засегнатите тук накратко основни теми са предмет на първия раздел.

В следващата глава се излагат основните методи за описание на количествени данни от исторически процеси. Основната цел е, да се ограничи един минимум от знания, който е необходим на историците, за разбиране и приложение на количествени параметри и индекси. Целта на представянето е научното доказване на пригодността на метода. Обръща се също така внимание на някои специализирани методи и изчисляването на индекси в областта на политическата и икономическата история.

Следващите две глави са посветени на емпириката в дидактиката на историята. Извеждат се основните принципи на дидактическата тестология. Прави се систематизация на видовете тестове и тяхното приложение за проверка и оценка на знанията в урока по история. Основната цел на изложението е количественият анализ на резултатите от теста, на качеството на самия тест и на съставляващите го айтеми, използването на стандартизирани скали за оценка на знанията по история. Такива изследвания в областта на дидактиката на историята у нас са новост . Проблемите на тестовия метод са тясно свързани с проблемите на операционализирането на учебните цели. Това е един съществен момент, върху разрешаването на който дидактиката на историята концентрира своите усилия. Тестовият метод се доказва като допълнителен инструмент заедно с традиционните методи за изпитване и оценяване.

В последната IV глава се навлиза в една сравнително нова област на дидактиката на историята, а именно емпиричното изследване, измерване на историческото съзнание на съвременните поколения. Изследвания в тази област са правени от научен колектив на Софийския университет от средата на 80-те години насам. Първите проучвания имат характера на сондажи за приложимостта на един нов метод, за достъпността до количествения анализ на данните и интерпретация на резултатите. В резултат на тези усилия е формирана методика, която постига поставените цели и може да се използва не само в България. Показан е също така анализът и интерпретацията на резултатите от анкетното проучване у нас, извършено в периода 1996 - 1997 г. Основно внимание се обръща на метода за факторен анализ на емпиричните данни и изготвянето на подходящ за целта на измерването инструмент, който да ползва оптимална оценъчна скала. Представен е подробен анализ в следните категории:

- Мнения и нагласи относно учебно-историческата литература и училищното историческо образование.
- Нагласи към морални ценности и очаквания от бъдещето.
- Отношение към "другия".
- Отношения към историческото ни минало и съдбата на България.
- Отношения към Европа и мястото на България в изграждането на общеевропейската културна идентичност.
- Отношения и нагласи относно монолитността на българската нация.
- Отношения към традициите и историческото наследство на българския народ.

В приложение е дадена библиография със заглавия от областта на клиометрията и емпиричната дидактика.

4. Информационни технологии в образованието. "Веда Словена - ЖГ", С. 2000 г. 235 с. ISBN 954-8510-05-7

Представени са актуалните информационните технологии, полезни при работата на настоящи и бъдещи учители, но и на специалисти от всички хуманитарни дисциплини.

На базата на основните понятия в информатиката се представят други фундаментални теми, като: операционните системи, компютърната текстообработка, работата с електронни таблици и бази от данни. Особено място се отделя на работата с Интернет и възможностите, които предлага информационните магистрали, мултимедията и глобалната комуникация. Отчитат се съвременните изисквания и приложения на информационните технологии в образованието, на които е посветена отделна глава в книгата.

Изобретенията на индустриалния век, модерната култура, мобилността на хората са залегнали дълбоко в съзнанието ни, променили са живота ни и ние не можем да си представим нещо по свършено. Информационният феномен Интернет, рожба и носител на информационната революция в днешни дни, претендира да измени живота ни през новото хилядолетие. Интернет е най-голямата компютърна информационна мрежа, признак на информационния век, в който живеем. След аграрния век и епохата на промишлените нововъведения настъпва нова ера, когато ползването и свободният достъп до информация от всякакъв характер ще бъде от

първостепенно значение за свободата на индивида. Информационните магистрали осигуряват достъп до многообразни източници на информация - библиотеки, художествени галерии, архиви, всякакви бази от данни, научни институти и университети. Човечеството навлиза в ново мултикултурно общество, за което различията на традиционните общности, изградени на етнически, религиозни, културни и пр. особености, загубва своето първостепенно значение за идентичността на индивида. Глобалните информационни мрежи създават един вид космополитност чрез комуникационни връзки навсякъде по света, включително и в най-затънтените му краища, чрез свързване и възможност за общуване на хора от целия свят.

Две основни сили превръщат обществото в информационно - глобализацията на информационните услуги и информационната компетентности и обезпеченост на обществото. Глобализацията променя традиционните географски разстояния, а информатизацията дава индивидуални средства и методи за достъп до информационните услуги. Информационното общество се развива като една отворена и относително децентрализирана система. Многообразието от глобални информационни мрежи и с техните възможности за разпространение на информация не се подават на централизиран контрол.

Възможностите на една страна за приложение на новите информационни технологии в областта на образованието зависи от степента на социално-икономическо развитие на обществото. В образованието съществуват следните възможности за приложение и използване на информационните технологии:

- информационни технологии и обучение (програмирано обучение, компютърна симулация и компютърни учебни игри, дистанционно обучение),
- информатика и педагогически експерименти (стандартизирани тестове и емпирични методи в педагогиката),
- информатика и организация на управлението в образованието.

Една от страните на съвременната култура е информацията. Свободага на индивида в информационното общество е правото за достъп до достоверната информация. Информацията е потребна на човека, така че той да може да потвърди свободата си и правото да бъде комуникационен субект.

Съдържанието на книгата е разделено в няколко тематични кръга: основни понятия, компютри и мултимедия, операционни системи, компютърна текстообработка, работа с електронни таблици, бази от данни, работа с интернет, компютър и образование. В приложение са включени терминологичен речник и библиография.

5. Лекционен курс по информатика и количествени методи за историци.
С 2011 г. електронно издание: <http://web.clio.uni-sofia.bg/todorov/P&C.pdf> , 219 с.

Лекционният курс включва основни теми в областта на историческата информатика и клиометрия. Целта на представянето е да обедини теоретичния фундамент и да запознае студентите с основните информационни ресурси, които са необходими в историческите изследвания. Структурирането на информация и дигитализацията на източниците е актуален за времето проблем, който се отразява върху използваната методология. Преобладаващата част от методите се ориентират към прилагане на информационния модел на релационните бази данни. Затова този въпрос е представен на това място по-обширно.

Електронният документ представлява средство за повишаване на ефективността на работата в научните изследвания, образованието, административното об-

служване и всички области на обществения живот. Представят се основните понятия в областта на електронните документи и архиви както и етапите на развитие на автоматизацията в архивите. Обръща се внимание на особеностите при работа с електронни документи заедно с изискванията при архивирането им. Международните стандарти и норми, както и принципите при конструирането на информационен модел на електронния архив са представени в общ план. Проблемите, които възникват във връзка със информационната сигурност на електронния архив, формулират от гледището на компютърната криптография и защита на информацията. Представят се и информационните проблеми на електронното управление и правителство.

Следващият тематичен кръг от лекционния курс е посветен на библиотеката като информационен и образователен ресурс. Библиотеките са основни хранилища и разпространители на знания и информация, те се възползват от технологичните преимущества на мрежовото общуване. Еволюцията в развитието на библиотеките ги тласка към виртуалния съюз между компютърната и технология и интелектуалното богатство на човечеството. Представят се видовете библиотеки в интернет – виртуални и електронни, изготвянето на библиографски справки с помощта на електронни каталози. Обръща се внимание на електронните книги и списания като съвременно средства за научно публикуване.

Наред с архиви и библиотеки музеите като образователната институция са разглеждани многократно в редица трудове в историко-дидактически контекст. Несъмнено, музеят е неотменимо звено за запазване и трансфериране на културната и националната идентичност през поколенията, особено в условията на глобализация. Управлението на информационния ресурс означава постоянна репроблематизация на съдържателните характеристики на първоизточника и изисква нова форма на мениджмънт на музейната институция. По-конкретно се представят информационните категории на CIDOC като информационен модел, намиращ приложение при събирането на информация за предметите в музейните колекции. Представените принципи могат да бъдат възприети от отделен музей, национален документационен център или от компания, която изготвя софтуерни продукти като основа за работещата музейна документационна система. Затова общото представяне на това място има за цел да запознае студентите с основните принципи и постановки на модела.

Последният тематичен кръг от лекционния курс е посветен на анализа на данни от исторически процеси при използване на методите на клиометрията. Подходът цели обяснение на ситуации на базата на теоретични постановки, не единствено чрез копиране на действителността в съзнанието на субекта, който я възприема. По-скоро се има предвид взаимоотношението между логични, съдържателни теории и хипотези, за проверка на хипотезите и интерпретиране на резултатите от тях. Представят се принципите на измерване и скалиране в конкретни приложения. Целта на подхода е да постигне класификация, подреждане и въвеждане на структура. При това се ползват също така подходящи програмни продукти и работата с тях се онагледява с примери.

6. Цифровата памет. Електронно историческо списание „Анамнеза”, бр. 14 2012 г. <http://www.anamnesis.info>

Статията разглежда проблема за възможностите за съхранение и трайно запазване на интелектуалния ресурс на нашето съвремие чрез дигитализация, мобилност и миграция и обръща внимание на нов ресурс – информацията, която се пази в тайна. Централизираната информация в огромни хранилища на историческата памет никога няма да може да догони информационната лавина по отношение на наличния капацитет. Перспективното решение би трябвало да залага на многократно копиране на данните и пълната децентрализация на информационните масиви. Затова модерният архивист е мениджър на корпоративното поведение за архивните информационни ресурси. Сложната обработка на документите се замества от мултимедийни бази данни, интелектуалната работа по разкриване на съдържанието се прави от средствата за търсене в свободен текст. В този смисъл, налага се преходът към т.нар. „виртуален архив”, който да си сътрудничи с останалите глобално достъпни информационни ресурси. Осъществяването на тази идея е особено полезно за университетското образование и може да си сътрудничи с концепцията за „виртуалната библиотека”. До началото на новото хилядолетие усилено се говореше, че светът е по пътя към ново информационно общество. Колкото повече информация – толкова по-голяма прозрачност. Това беше насадената за времето теза. Много хора възприемат интернет като автоматичен израз на обществения и технологичен прогрес. В последствие става ясно, че информацията има и тъмна страна, а това е тайната. Междувременно Уикилийкс се превръща в събирателно пространство за повече от един милион документи. Уикилийкс успява да ни даде представа за това, как би изглеждал светът без граници.

7. Информационни ресурси на историята. -В: Човекът в историята (методологически, методически и историографски аспекти). Унив. издателство "Неофит Рилски" Благоевград 2009 г. с. 327-338 ISBN 978-954-680-645-1

Архиви, библиотеки, музеи както и историческите паметници изпълняват етично-морална, историческа и политическа функция да поддържат паметта на обществото, да го призоват към отговорност и да го подготвят за бъдещето. При това, напоследък все повече се използват възможностите на информационните технологии. Управлението (мениджмънтът) на информация и на знания на професионално ниво в съвременното информационно общество се очаква да бъде осъществено от всички институции, които боравят с информационни ресурси. Това се отнася в най-пълна степен за съвременната архивната институция както на национално, така и на регионално и ведомствено равнище. Под понятието информационен мениджмънт в този смисъл трябва да разбираме изграждането и поддържането на информационните дейности, планиране на информационните услуги, заедно с необходимите за това технически и технологични средства при отчитане на хуманитарните, пазарно-икономическите и правни аспекти на тази дейност.

8. Писменост, грамотност, мултимедия. История 2008 г., кн.2-3, с.104 - 112

Самото понятие оралност на пръв поглед сугерира поляризация между културите, които са доминирани от писмеността и от словото. Двата информационни канала обаче представляват само отделни аспекти от комуникационния репертоар на дадена култура. Идеалната орална култура в никакъв случай не оставя на заден план образните и материалните форми на информационен трансфер, нито би могло да се твърди, че след възникване на писмеността тези комуникационни канали стават доминиращи. Концепцията за модерната оралност се отнася до една съществена

характеристика на комуникационните структури на съвременния свят, а именно, наличието на прилики между прелитералната оралност и днешните комуникационни форми по отношение на равнопоставеността на няколко комуникационни канала, които са придобили културна значимост и обществена приемственост. Представят се основните хипотези, които определят концепцията за модерната оралност. В информационната ера концепцията за грамотността едновременно се разширява и разделя на няколко вида грамотности, за да се отдели от остарялото виждане за същата от времето на индустриалната епоха. Сега схващането за грамотност в смисъла на мултимедията води до съществени промени и тенденции за концепцията на грамотността. Те са резултат на прехода от печатан към цифров текст и са последици, които се предизвикват от новите средства за комуникация.

9. Оралност, писменост и поуърпойнтилизъм в историята. Електронно историческо списание "Анамнеза", бр. 2 2006 г. <http://www.anamnesis.info>

Предметът на изследване на статията е единството и различието между формата и съдържанието, на новите медии в обществената комуникация. Поставен е въпросът, какво е въздействието на мултимедийното представяне на историята върху съдържанието. Съществуват редица примери, които са в подкрепа на твърдението, че средата на представяне има равнопоставено значение с това на участниците в информационния обмен върху селекцията на съдържанието. Степента, в която медията е определяща за съдържанието, нараства значително с повишаване на честотата на нейната употребата, заедно с различието ѝ спрямо алтернативните среди и с културната доминантност на медията. Програмата Пауърпойнт измества показваните с оуверхед-проектори прозрачни фолии. Този стил на представяне доминира в средите на държавно управление, в научната сфера, дори в ежедневието. Превръщайки се в норма, презентацията измества другите начини на дискурс и представяне на данни, знания и за информационен обмен въобще. Пауърпойнтският слайдуер редуцира комуникацията до вида на презентация. Критиките към програмата са оправдани, защото тя стимулира потребителите да правят нещата по определен начин и не им позволява да правят други. Пауърпойнт подпомага културата, която предпочита действието пред диалога, която няма доверие на хора, говорещи със завършени изречения. Тя е отражение на културата, която я създава - обикновен продукт на нашето време.

10. Дидактически модели и онлайн-базирани аудиовизуални технологии. -В: Учител на учителите. Юбилеен сборник в чест на професор Йордан Шопов. Унив. изд. "Св. Кл. Охридски", С. 2006 г.

Понятието "дидактическо моделиране" се формулира около тезата, че учителят е модератор в една отворена учебна среда и предлага на ученика широка палитра от учебни ситуации. Процесът на учене и обучение подлежи в този смисъл на индиректно въздействие чрез проектирането на учебните среди и ситуации. С помощта на подходящи стратегии се разработват и създават средства за учене и обучение във всички дидактически релевантни области, които са в основата на ученето с компютър (в частност – ученето и обучението в мрежова среда и виртуалните форми на дидактическа работа). Интерес представляват такива стратегии, които с успех могат да намерят приложение при проектирането на частично или изцяло виртуализирани учебни съдържания. Един основен проблем при онлайн-базирани курсове представлява поддържането на непрекъсната мотивация за учене. Онлайн-

курсът отстъпва на присъствените форми на обучение по отношение на постигането на удовлетвореността от обучението. Тук се наблюдава сравнително висок относителен дял на прекъсналите от 85 % (по-лесно е да се затвори уеббраузърът отколкото да се напусне аудиторията). Дидактическото проектиране прави опит за определяне на фактори, които събуждат интереса на обучаемите към предложени курс и стимулират към активно участие през цялото време на обучение.

11. Електронни документи и архиви. История, 2005 г. кн. 1, с. 42-56. Бизнес секретар, 2004 г. кн.4, с.8-11; 2005 г. кн. 1, с.2-6.

Електронният документ представлява средство за повишаване на ефективността на работата в научните изследвания, образованието, административното обслужване и всички области на обществения живот. Проблемите за стандартизацията и формализацията на документната структура са изследвани интензивно благодарение на съвместните усилия на редица международни организации (ISO, ССІТТ, ЕСМА). В резултат на това са били разработени редица стандарти за структурата на документа и формати за обмен на информация, за достъп и манипулиране на данните. В описанието на документа по отворен стандарт (Open Document Architecture) могат да бъдат изведени следните основни категории: логическа структура, форматиране, съдържание. Става възможно изчерпателното използване на електронния архив, в който се включват всички документи. Електронните документи се депозират веднага след предаването на окончателно утвърдената от автора версия. Специализираните хранилища могат да се организират с използване на указатели. Отпадат ограниченията за дължината на документа и използваните в него допълнителни медии за представяне на информацията. В рамките на делопроизводството като система от правила и организация на реда при работата с електронни документи се представя спецификата на тази дейност. Документооборотът в електронен вид е схема на движението на документи по техния жизнен цикъл и еволюция. Когато говорим за електронни документи, делопроизводство всъщност прераства в управление (мениджмънт) на документа. Така документооборотът може да се разглежда като съставна, динамична част на делопроизводството.

12. Историята в информационното общество. Историческо бъдеще, 2002 г., кн. 1-2, с. 278-288.

Приложенията на науката за информацията са изключително многообразни, налагат се и са под влияние на времето и еволюцията. Информацията се превръща в инструмент за реформиране на обществото. Тя е средството за взаимодействие между държава и общество, големи и малки социални общности, между отделни личности. Разглеждат се приложения на информатиката като методологичната основа за изследванията в области на науката, насочени към изучаване на информационните ѝ аспекти, в частност на историята. Информационният подход, наред с другите общонаучни подходи (системен, структурен, функционален, моделен, стохастичен и пр.) представлява инструмент за научно познание в сферата на историческите изследвания, като е в състояние да спомогне за разкриването на някои от аспектите на сложните обществени явления в ретроспективен план. Информатиката позволява включването на други продуктивни подходи, като интеграционния - синтезиращ и нормативен, доказали своята приложимост при изучаването на относително стабилни обществени формирания, и социологическия - успешно приспособим за променливи условия на живот, в едно цяло. Това е именно същността на

интердисциплинарния подход за провеждане на изследвания в тази област. Много важна роля в приложенията на информатиката в областта на историческите изследвания играе възможността за систематизация на познанието. Докато при нормативния подход от решаващо значение е нормата на поведение в общности от хора в миналото, то при социологическия подход важност придобива самият факт. Социологизираният историк се стреми да разглежда житейски ситуации, съчетания на междуличностни и индивидуални социални явления. Пример за това проблемът за историческото съзнание на обществото.

13. Информатика и история. Архивен преглед, 2000 г., кн. 3-4, с. 40-43.

Ролята на модерните информационни системи е значителна и те обединяват всички процеси на функциониране на обществото. Една съвременна организация се структурира за оптимизиране на управлението чрез обработване, разпространение и съхранение на информация. Информацията в съвременния офис, и съответно в бъдещия архив, е предимно в електронен вид. Съществуват информационни отдели, където постъпващи документи на хартиен носител, задължително се преобразуват в електронен вид. Междуведомствената комуникация се осъществява също предимно по електронен път. Възможни са два сценария: Голяма част от информацията днес да бъде загубена за поколенията. Това е реална опасност, ако от една страна не сме в състояние да създадем информационен носител за трайно съхраняване на информация, и от друга - не осигурим необходимите мероприятия за периодично запазване и опресняване на съхранената информация. Или, преобладаващата част от сведенията са запазени надеждно и могат да бъдат предадени през поколенията. Тук възникват проблеми около възможностите за разчитане на сведенията в бъдеще при голямото многообразие от стандарти за запис и съхранение на информацията. Освен това са необходими справочни системи в различни предметни области, включително и в историята. Те са регионални и създават индекси за регистрираните сведения в техния обхват на действие, т.е. локалните центрове за робата с архивна информация. Чрез интернет, връзка се премахват съществуващите ограничения в териториално и материално отношение. Така намира решение проблемът с обновяване на информационните масиви. Локалните центрове представляват една първа стъпка при създаването на единни архивни бази на световно равнище и световни информационно-справочни системи, които да предлагат архивна информация.

14. Сравнително европейско изследване на историческото съзнание - аспекти на българското участие. - В: История и митове, (съст. М. Радева), с. 189 - 195. "Лик", С. 1999 г.

Централната задача в представения проект е да се установят връзките между вижданията на младите хора за миналото, оценките им за настоящето и очакванията им за бъдещето. Изследването е проведено в градовете Гоце Делчев, Благоевград, Момчилград, Смолян, Девин, Неделино, Якоруда, Хасково, Бургас, Плевен, Стара Загора и София, селата Сатовча, Славен, Черноочене. Подбраните райони и гнезда гарантират образуването на извадка от около 500 - 600 ученици в периода май - юни 1997 г. Накратко, можем да определим следните основни проблеми, които възникват при реализирането на този проект: Най-напред - получаване на информация за това, как учениците оценяват историята и преподаването по история. На базата на тези сведения се стремим към разработване на критерии за подобряване

не на историческото образование у нас в непосредствено сравнение с диагностиката, проведена в различните европейски страни. Следващата цел представлява определяне на основните измерения и елементи на историческото съзнание, на методите за неговото изследване. Така се създава научната основа за провеждане на следващи теоретични и емпирични проучвания в тази област. Третата задача може да се определи като изготвяне на карта на историческите интерпретации и политическите отношения на младежта в страната. По този начин бихме получили сведения за готовността на младите хора за междуобщностна търпимост, за основите на евентуални вътрешни конфликти, които могат да възникнат в бъдеще. Наблюдението върху актуалните исторически знания на учениците не е самоцелна задача. В този смисъл изследването се дистанцира от възможността за превръщането му в един вид "Национална олимпиада по история". Но когато искаме да анализираме концепцията за историческото съзнание, трудно е да се постигне едно цялостно разграничаване от конкретни знания за историята.

15. Историческото съзнание на младежта - историко-дидактическа концепция за емпирично изследване. История, 1998 г., кн. 4-5, с. 15 - 30.

Историческата наука, в частност дидактиката на историята като самостоятелна историческа дисциплина, отдавна изучават проблема: "Какво означава историята за младите хора". Емпиричните изследвания на историческото съзнание в България също имат дълга традиция. Значението на историческото съзнание може да се илюстрира не само с положителни, но и с отрицателни примери. Социалните групи се конституират на базата на усещането за колективна принадлежност, при което общият исторически корен е особено важен. Това обаче означава силно разграничаване от други общности. Войната в Хърватско и Босна показват до каква степен противните концепции за историята могат да доведат до противопоставяне и дори до използване на сила. Националното и историческото самоопределяне на противостоящите страни при възникване на подобни конфликтни ситуации обикновено са несъвместими. С други думи: теорията за хомогенните нации се основава на различаващи се и противостоящи си нива на съзнание, на историческа самоидентификация. Европейският съюз не може да пренебрегва включването или изключването на баските в Испания, на корсиканците във Франция, на шотландците във Великобритания. Откроява се едно противоречие от голямо значение: от една страна съществуват наченки на "европейска идентичност" (а заедно с това на европейското историческо съзнание) в основните страни на Европейския съюз, докато в същото време се развиват популистки и шовинистични движения (напр. във Франция, Италия, Швеция и Германия), които са насочени главно срещу имигранти от други култури. Образите на врага от съответните групи (в рамките на и извън Европейския съюз) могат да се обяснят от историята, но техните защитници рядко съумяват да ги отнесат в исторически план. Представените по-горе основни идеи за осъществяване на изследването притежават следните предимства: На първо място - предлага се една ясна процедура за анализиране на историческото съзнание, за проучване на политическите импликации на историческото съзнание относно промени и опасности в общоевропейския път на развитие и се разработват педагогически помощни средства за сравняване и за повишаване качеството на училищното историческо образование.

Концепцията на националния проект за изследване на историческото съзнание на младите хора е оригинална и приложима като общовалидна схема за подобни проучвания в страната. По време на реализацията на проекта е съществувала силна необходимост за получаване на сведения в областта на поставения проблем за историческото съзнание във всички европейски страни, включително България. Интересна част от общоевропейския проект е възможността за сравнение на резултатите за собствената страна със ситуацията в другите страни. Това е главното намерение на българския локален проект, който се осъществява като допълнително (follow-up) изследване. Сравняването на резултатите може да се постигне с помощта на допълнително независимо проучване, ползващо свой собствен инструмент и методика. Разработването на инструмента на изследване, събирането на емпиричния материал, анализирането и сравнението му с общеевропейските резултати е задачата на темата "Историческото съзнание на младежта - сравнителен европейски проект". Понятието "историческо съзнание" покрива една сложна концепция, която трудно подлежи на точна дефиниция. На това място би било достатъчно да кажем, че историческото съзнание представлява съществен фактор в няколко отношения: то има централно значение като част от индивидуалната и колективната идентичност, то има отношение към нашите ценности и интереси, то оказва влияние върху нашето мислене и действие.

16. Измерването на историческото съзнание като основен проблем на дидактиката на историята. История, 1996 г., кн. 1, с. 17-24.

В статията разглеждат емпиричните методи за изследване на историческото съзнание като един от основните проблеми на дидактиката на историята. Историческото съзнание отразява в статичен план наличните в обществото знания за историята. В динамиката на историческото съзнание се развиват непрекъснатите промени на обществените отношения към историята. Дидактиката на историята като научна дисциплина се занимава с преподаването на исторически знания в училище, отчита отношенията към исторически събития и процеси в настоящето за да развие концепции за бъдещето както за преподаването на историята в училище така и при конфронтиране с историята извън него. В този смисъл интерес представляват морфологията и генезисът на историческото съзнание за да могат да се определят неговите функции. Статията прави ретроспекция на проведените изследвания на историческото съзнание от средата на 80-те години до момента на публикуване.

17. Компютърна архивистика за 21 век. Национална научна конференция "Българската университетска архивистика като образователен модел - история и бъдеще" 18-19 април 2005 г. -В: Университетски четения по архивистика, том I, "Фабер", София 2009 г. с. 207-218.

Съвременният етап в развитието на научните изследвания може да се определи като етап на въвеждането на информационните технологии. Това, разбира се, се отнася за архиви, музеи и библиотеки. От важно значение тук са понятията като лесна достъпност, въвеждане на нови форми за публикуване на документи и справочници върху нетрадиционни носители, интеграция на информационните ресурси в цялото киберпространство. Тези тенденции рефлектират в обучението на бъдещите архивисти. Курсът "Информационни технологии в архивите" и модулът "Компютърна архивистика" има за цел да запознае студентите с употребата на съвременни информационни ресурси, методите за използване и съхранение на елект-

ронни документи. Провеждането на практикуми с информационна насоченост в архиви и библиотеки предоставя възможности за създаване на информационни системи в различни проблемни области и разглежда използването на масиви от електронни документи както и проблемите около тяхното архивиране. В материала се представят основните проблеми, които се засягат в отделните дисциплини от модула за компютърно обучение на бъдещите архивисти.

18. Обучение чрез електронно съдържание. VI Есенна научна конференция на ФНПП "120 години Софийски университет Св. Кл. Охридски и развитие на педагогическата наука". София, 21-22 ноември 2008 г.

Предлагането на електронно съдържание обикновено се включва към тематиката на управлението на цифрово съдържание, което предполага един по-обширен диапазон от технологии и подходи за предлагане на съдържание или интелектуална собственост със средствата на цифровите формати. Съществуват два напълно различни вида цифрово съдържание, единият е дигитализираното съдържание, а другият е съдържанието със същински цифров произход. Открояват се две основни тенденции в областта на предоставянето на цифрово съдържание, които могат да се определят като възможности за избор от една страна и приемственост на новите технологии от друга. Преминаването от традиционните печатни медии към технологии с предлагане на цифрово съдържание в сферата на образованието не е продиктувано единствено от необходимостта за генериране на интелектуални работници, които са наясно с технологиите и използването им. Технологиите за предлагане на цифрово съдържание променят облика на образователната система в много по-силно степен, отколкото това направи Интернет.

19. За понятието мултимедийна грамотност. -В: Доклади на Петата есенна научна конференция на ФНПП, Китен 5 - 9 септември 2007 г. Вѐда Словена - ЖГ, С. 2007 г.

В началото на двадесет и първи век схващането за грамотност в смисъла на мултимедията води до промени в концепцията на грамотността. Те са резултат на прехода от печатан към цифров текст и са послѐдствия, които се предизвикват от новите средства за комуникация. Понятието мултимедия днес се свързва с понятието грамотност, с което се подчертава необходимостта да разбираме грамотността извън рамките на четенето и писането и използване на азбучния код. Мултимедийната грамотност означава способност за боравене с различни начини за аудиовизуално представяне на информация. Мултимедията може да се разглежда в различни аспекти. Етимологията на думата дава възможност за различни тълкования. Дискусията около термина медия е от съществено значение за разбирането на грамотността от мултимедийна перспектива и за начините, по които такава грамотност би могла да бѐде постигната.

20. Методика и инструментариум за вътрешно оценяване на урока по физическо възпитание и спорт - пилотно изследване, проведено в 66-то СОУ "Ф. Станиславов" - София. -В: Сборник доклади и съобщения на Петата национална научнопрактическа конференция "Физическо възпитание и спорт в училище", Велико Търново, 4 - 6 април 2007 г.

Субективните представи и оценки на учениците са фактор, който трябва да се отчита при взимане на решения за процеса на учене и обучение по предмета физическо възпитание и спорт в училище. В рамките на пилотно изследване бе разра-

ботен и експериментално приложен инструментариум, който си поставя за задача, да даде отговор на този въпрос. Проведеното емпирично проучване обхваща 89 ученици от гимназиалната степен на 66-то СОУ „Филип Станиславов” – София в периода януари – февруари 2007 г. Инструментът на изследване включва следните групи от въпроси: социодемографски сведения; значение на спорта сред останалите форми за прекарване на свободното време; условия за провеждане на урока по физическо възпитание (организация, провеждане, оползотворяване на времето, дисциплина); оценка за учителите по физическо възпитание и спорт; психологически климат в училище и в урока по спорт, мотивация; успех на учениците по спорт в сравнение с успеха по други предмети. В материала се представят основните резултати от изследването. С това методиката дава отговор на един аспект от въпроса за вътрешното оценяване в училище, а именно отношенията в системата ученик - учител - родители.

21. Пауърпойнт в обществената комуникация и учебната практика. -В: Доклади на Четвъртата есенна научна конференция на Факултета по начална и предучилищна педагогика, Китен 18 - 22 септември 2006 г. Веда Словена - ЖГ, С. 2006, с. 285-291.

Поставя се дискуссионният проблем около използването и приложението на широко известната програма на Майкрософт за правене на презентации - Пауърпойнт.. Противниците на Пауърпойнт определят програмата като “зло”, заради заложената в нея догма на схематичен и опростен начин на изложение на мислите, и тържеството на формата над съдържанието. Оправдано е също така становището, че Пауърпойнт се стреми да измества вербалната комуникация с т.н. слайдуер, произведение на добре изглеждащи поредици от слайдове със скромно съдържание. От друга страна, привържениците на програмата я разглеждат като средство за креативна изява, за правене на изкуство. Пауърпойнт е един вид мета-програма, която обединява различни медии за представяне на информация и която предлага голяма свобода на действие дори за незапознати с детайлите на софтуера. А може би недостатъците на програмата са недостатъци само на тези, които я използват?

22. Спорт и политика - тема за преподаване и дискусия по предмета Свят и личност - 12-ти клас на СОУ. -В: Малчев, М. (ред.) Сборник доклади и съобщения на Четвъртата национална научнопрактическа конференция "Физическо възпитание и спорт в училище", Варна 26 - 29 април 2006 г., "Фабер", Варна 2006 г., с. 371-376.

Темата “Спорт и политика” се представя като една допълнителна възможност за обучение и размишление в рамките на учебния предмет Свят и личност в 12-ти клас на СОУ. Темата е подходяща за самостоятелна работа, тъй като предвижда възможност за търсене на информация от алтернативни източници, включително интернет. Разглеждането на темата изисква от учениците да предложат и защитят лична позиция и мнение на базата на исторически факти от най-новата история, които се свързват със спортни събития. Особен интерес представлява работата с паралелки в спортен профил, които в 66-то СОУ постигат интересни многообещаващи резултати. Предложената тематика може да бъде включена като факултативна форма на изучаване с елементи на самостоятелна работа.

23. Дидактически онтологии за уеббазирани знания. -В: Доклади на Трета есенна научна конференция на ФНПП, Китен, 19 - 24 септември 2005 г. "Веда Словена - ЖГ", София 2005 г., с.218-220.

Професионалната употреба на глобалната мрежа интернет за целите на образованието се базира на признатия и доказан в традицията подход за организиране на наличните знания в уебпространството по библиографски и архивистски принципи. Такава терминологична класификационна схема може да се разглежда като своеобразно мета описание, които обикновено се пазят в печатните източници. Системата от метаданни представлява от гледище на информатиката онтология. Дидактическият проблем тук се състои в достъпността и използваемостта на знанията за целите на образованието. Целта на материала е да намери систематично обоснована концепция за пълното описание на дидактически обекти. Чрез използването на дидактически онтологии се постига динамичното композиране на индивидуално използвани модули в рамките на една глобална хипермедийна среда. Знанията стават достъпни глобално и могат да се използват както за индивидуално така и за групово обучение.

24. Глобализация и историческа дидактика. Летен семинар "Обществото на ХХ век. Времена, ценности, промени. Историческото образование (Алтернативата в историята)" - Варна 27 юни - 1 юли 2005 г. - В: Великов, В. (съст.) Понятия, времена, промени. Историческото образование. Варна 2005, с.73 - 76.

Глобализационните процеси, независимо от това дали имат количествено или качествено ново историческо измерение, задават за дидактиката на историята поне два аспекта от принципна значимост, а именно – намаляването на значението на националните държави, което съпровожда глобализацията, и промяната на локалните жизнени среди в хода на глобалната динамика. Общественото историческо образование по принцип е ориентирано към създаването и формирането на национална идентичност и курикулумите за училищното обучение по история се концентрират около национално-историческия наратив. Набляга се на заместването на териториалната фиксация чрез добиване на представи за ежедневния живот, с което се поставя нова диалектика на глобалното и локалното. Новите европейски политически субекти са подложени на транслокална социална динамика и са световни граждани с национална и културна идентичност. Съвременната дидактика на историята осъзнава проблемите на обвързаността на историческите представи и историческото съзнание с нагласите и формалните компетентности, необходими при ориентиране и действие в демократични, плуралистични и динамично трансформирани общества. Откритостта на историята и нейната зависимост от критериите на настоящето би трябвало да бъдат основен момент в преподаването на историята.

25. За електронните документи. Национална конференция "Националното историческо образование", В. Търново, 14-15 май 2005 г. - В: Националното историческо образование, В. Търново, "Фабер", 2005 г., с. 164-169.

Представя се значимостта на електронния документ в контекста на съвременната информатизация на обществото. Прави се дискусия за предимствата на цифрово съхранената информация, както и за условията на нейното трайно съхранение в бъдещите електронни архиви. Разглеждат се електронни форми на публикуване, документооборотът с електронни документи и стандартите, които се налагат в тази област. Възможностите за пренос на цифровата памет през поколенията

до голяма степен зависят от принципите, които днес ще бъдат възприети при създаване на цифровите репозиториуми.

26. Дидактически модели за уеббазирана мултимедия. -В: Доклади на Втора есенна научна конференция на ФНПП, Китен 20 - 25 септември 2004 г. С. "Веда Словена - ЖГ", 2004 г. с. 419 - 421.

Дидактическите модели предлагат едно удобно средство за постигане на оптимална стратегия на педагогическа работа проектиране на учебните модули с необходимата методическа компетентност и пряко приложение в учебната практика. Използването на оптималния дидактически модел за мултимедийни и онлайн-базирани уроци е от важно значение от гледна точка на ефективността и качеството на преподаването в съвременни условия. Моделите за дидактическо проектиране на урока описват цялостни стратегии за оформянето на аудиовизуалната и съдържателната част на един учебен курс. Днес все по-голям интерес се отделя на дистанционните форми на работа, обръща се внимание на методиката за изготвяне на виртуални учебни курсове. В този смисъл е задължително да се постигне оптимално отношение към целевата група и да се стимулира учебната мотивация на обучаемите.